

Michalchuk O. L. Influence of the state policy on the educational process of village schools in Volyn in 1960s–80s.

Considering archive records, the autor analyzes the problems of popular education in Volyn villages in 1660–80s. The influence of the state's politics on the educational process of Volyn rural schools.

В. В. Міщанин

**ЗАКАРПАТСЬКА МОЛОДЬ В ШКОЛАХ ФЗН:
НАВЧАННЯ ЧИ ЗМУШЕНА МІГРАЦІЯ?**

Дослідники за останні роки створили значну кількість літератури, в якій на основі архівних і документальних матеріалів по-новому висвітлено таку важливу подію в історії українського селянства, як колективізація. Оpubліковані також матеріали про методи її проведення і на західноукраїнських землях, після їх возз'єднання з Українською РСР. Підкреслюється, що тут цей процес здійснювався шляхом прямого копіювання “досвіду”, набутого в східних областях України, не враховуючи особливостей регіону. Процес колективізації сільського господарства не обминув і наймолодшу область України — Закарпатську (що була створена 22 січня 1946 р.).

Однак донедавна хід колективізації в історичній літературі представлявся тільки в позитивному плані. І лише в останні роки, з появою доступу до архівних матеріалів, розкрито ряд негативних явищ, які породила колективізація. У даній статті ми вводимо в науковий обіг нові архівні матеріали, які характеризують методи проведення колективізації в Закарпатській області та її негативні наслідки для села і, насамперед, сільської молоді.

Відразу ж після визволення Закарпаття Червоною Армією в жовтні 1944 р., новообрана Народна Рада Закарпатської України (НРЗУ), провівши земельну реформу 1944–1946 рр., намітила і проведення колективізації сільського господарства краю, здійснення якої лягло на Закарпатський обком КП(б)У і облвиконком. 1948–1949 рр. стали переломними роками у проведенні колективізації Закарпаття, або роками “масової колективізації”.

Саме в цей період і з'являється багато незадоволених примусовою колективізацією. У місцевої влади було кілька способів

їх позбутися: а) включити до списків куркулів; б) виселити у південні та східні райони УРСР; в) що стосується молоді, то направити її в школи ФЗН [1].

Майже не вивченою сторінкою життя Закарпаття є доля молоді, яка на “законодавчій” основі відбиралася від батьків і відправлялася в так звані школи ФЗН східних областей. Дітей, які втікали назад до батьків, арештовували, піддавали різним покаранням. Ті, котрі залишилися, закінчивши короткочасне навчання, перетворювалися на шахтарів, металургів. Поодинокі з них поверталися в рідний край, імена деяких зазвучали серед провідних спеціалістів, та ніхто точно не скаже, скільки було тих, які у цьому “вихованні” зникли безслідно.

Що являля собою школи ФЗН? Звернемось до радянських енциклопедій [2]. Школи фабрично-заводського навчання — нижчий професійно-технічний заклад. Були створені в системі державних трудових резервів на виробничій базі промислових підприємств, будов з метою підготовки кадрів робітників для вугільної, гірничорудної, металургійної, нафтової, будівельної та інших галузей промисловості. Термін навчання в школах ФЗН становив 6 місяців. У школи залучалась молодь 16–18 років з будь-якою загальноосвітньою підготовкою; для підготовки професій, пов’язаних з підземною роботою, роботою в гарячих цехах, на будівництві тільки юнаки з 18 років. Учні знаходились на державному забезпеченні. Головна увага в школах ФЗН приділялась виробничому навчанню, теоретичним заняттям приділялося близько 25% часу. В 1949 р. школи ФЗН вугільної і гірничорудної промисловості реорганізовані в гірничопромислові школи з 10-місячним терміном навчання, в 1955 р. школи ФЗН будівельної промисловості — в 10-місячні будівельні училища.

Слід відзначити, що Закарпатська область була останньою в західноукраїнському регіоні, яка відправляла молодь на навчання до шкіл ФЗН. Можливо, радянський режим не хотів відразу турбувати населення краю і зайняв очікувальну позицію — спочатку радянїзувати, колективїзувати, а згодом можна і “відселяти”, “переселяти”, “направляти”.

Перший набір молоді відбувся десь у березні 1948 р. Так, із документа, знайденого у архіві, бачимо, що в січні—березні 1948 р. призову із Закарпаття не було [3].

Згідно постанови Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У, протягом цього ж року із Закарпатської області планувалось призвати в школи ФЗН 7000 юнаків, в тому числі 1000 — по лінії Закарпатського облвійськкомату. Незабаром заступник голови виконавчого комітету Закарпатської обласної Ради депутатів трудящих Ю. Ляшенко сміливо рапортує в Київ: “Здано в школи ФЗН всього 7037, в т. ч. через облвійськкомат 1007 чоловік...” [4].

Вже перші набори показали, що місцеве керівництво не готове до такої “відповідальної місії”. В окремих випадках комісії по зарахуванню призовників шкіл ФЗН формально підходили до визначення стану здоров’я молоді, що призивалась. Мали місце випадки, коли зарахованих і відправлених юнаків на місці не прийняли і повертали додому.

Іншим подібним приводом стало невірне оформлення документів, були також випадки, коли призовники навмисно приховували документи. На це обласному керівництву вказував заступник секретаря Ради Міністрів УРСР з оборонних справ П. Забельников. Він писав: “...прибуло за останній час в школи ФЗН Сталінської області призовників, не знятих з військового обліку... із Закарпатської області” [5].

Частина відправлених у школи ФЗН по дорозі у пункти призначення втікала.

Пояснювалось це, як завжди, “недостатністю масово-роз’яснювальної роботи” та “недостачею уповноважених, котрі закріплялись до кожного ешелону” [6]. Батьки і деякі місцеві керівники всіляко намагались не відпускати дітей у названі школи. “Окремі виконкоми сільських, селищних, міських і окружних Рад депутатів трудящих піднімали необґрунтовані питання про звільнення з роботи в шахтах”, — йдеться в одному з документів [7]. Також своєчасному виконанню плану призову молоді “заважають керівники деяких організацій і підприємств союзного і республіканського підпорядкування (з/дороги, ліс-промтрест та ін.), які в період набору в школи ФЗН приймають на роботу молодь, яка має призиватись...” [8].

Набір до шкіл ФЗН проходив під прямим керівництвом республіканських і союзних органів. Згідно постанови союзного уряду № 2932-12060 від 4 серпня 1948 р., до 1 лютого 1949 року із області мало бути призвано і підготовлено 500 робітників

будівельних спеціальностей. Їх було відправлено у Ворошиловоградську область [9].

Про небажання молоді йти на “навчання” свідчить хоча б такий факт. Із плану призову 1000 чоловік у Сталінську область на 15 липня 1948 р. призвано і відправлено 1306 чол.; прибуло на місце — 845; зараховано — 693 чоловіки. На кінець місяця з приходом нових ешелонів зараховано було 919 чоловік, або 91,9% від плану [10]. Це був досить високий відсоток. По Україні із 46 952 чоловік було зараховано в школи ФЗН 18094 чол. — 25% від плану [11]. Щоб призвати і відправити молодь у школи ФЗН, виконавши вказівки більшовицької партії і уряду, місцеве керівництво використовувало різні форми і методи. Наприклад, у Виноградівському окрузі уповноважений окружкому КП(б)У по призову в школи ФЗН Дідковський затримав батьків 12 призовників, які ухилялись від призову, і “направив їх у відділення МВС як заручників”. А у Перечинському окрузі уповноважений по призову, заступник голови окрвиконкому Сіаницький “дав розпорядження накладати арешт на майно сімей призовників, які ухиляються від призову в школи ФЗН” [12].

30 жовтня 1949 р. Рада Міністрів УРСР приймає нову постанову “Про черговий призов (мобілізацію) молоді в школи фабрично-заводського навчання Міністерства трудових ресурсів”. Відповідно до неї із Закарпаття мало бути з 10 листопада по 15 грудня направлено 1000 юнаків у Сталінську область. Область план перевиконала. На 5 грудня 1948 р. було відправлено 1024 юнаки [13].

Про незадовільне становище переселенців йдеться в одному з архівних документів: “На підприємствах комбінатів “Сталінвугілля” і “Артемвугілля” приходиться на одного учня житлової площі 2,8 кв. метри замість встановленої норми 4 кв. метри на чоловіка. На шахті ім. Рум’янцева учні школи № 63 живуть в коридорі гуртожитку...” [14].

Закарпатська молодь направлялась у Східні і Південні області УРСР. Це при тому, що у Західній Україні були свої школи фабрично-заводського навчання. На 1 січня 1946 р. їх було 23, а на 1 грудня цього ж року — 35: 7 — у Дрогобицькій області; 13 — у Львівській; 6 — у Рівненській; 9 — у Чернівецькій [15]. Мабуть, радянський уряд вважав, що чим далі буде відділена молодь, тим менший потяг до рідного краю.

Набір до шкіл продовжувався і в 1949 р. Лише з 1 березня по 10 квітня 1949 року було призвано 3000 юнаків 1929–1931 років народження [16]. Тепер план призову було виконано на 71 % (2131 чоловік).

У школи ФЗН направлялось в основному сільське населення. Називались і причини недобору. Серед них і вже нам відомі:

148. Призовна комісія не була підготовлена до прийому молоді. Так, 3 березня 1949 року в Мукачівському окрузі на збірний пункт з повідомленнями окрвиконкомів з'явилося близько 70 чоловік, але скористувались тим, що на збірному пункті нікого з керівництва окрвиконкому не було і призовна комісія в цей час була відсутня... всі призовники розійшлися по домівках і більше на збірний пункт не з'являлись

149. Неправильне оформлення документів. Так, з Берегівського округу на збірний пункт 4 березня 1949 р. було відправлено команду 163 чоловік без документів. 7 березня з Хустського округу прибула команда 84 чоловіки, 53 з яких — без паспортів.

150. Незадовільна робота медичних комісій. Не проводились санітарні обробки. Так, близько 50% відправлених мали “педикульоз”.

151. Недотримання вікових норм призваного контингенту. Серед призваних було багато 1932–1933 років народження, фізично не готових до роботи у вугільній промисловості [17].

Планом на 1950 р. передбачалось відправити у школи ФЗН Сталінської області 645 чоловік. З них: 165 — 16-річних; 480 — 17-річних юнаків [18].

Таким чином призови сільського населення у школи ФЗН велись по всій Закарпатській області. Тільки за 1949–1950 рр. із області на “навчання” було відправлено біля 10 тисяч юнаків. Відправлялись вони переважно у Південні і Східні області України. Відчутним був вплив колективізації на демографічну ситуацію в краї.

Джерела та література

1. Ілько В. І., Ілько І. В. Колективізація сільського господарства на Закарпатті: передумови, суть і особливості //Актуальні та малодосліджені проблеми історії України. Випуск третій. — Ужгород, 1998. — С. 66–93; Міщанин В. Аграрна політика на Закарпатті (1944–1950 рр.). — Ужгород: Закарпаття, 2000. — 138 с; Міща-

- нин В. До питання про міграцію населення Закарпаття в області УРСР наприкінці 40-х—першій половині 50-х років ХХ ст. //Актуальні та малодосліджені проблеми історії України. — Ужгород, 1998. — Випуск другий. — С. 45–49; Данилюк Д. Д., Мищанин В. В. Колективізація і міграційні процеси на Закарпатті у кінці 40-х рр. ХХ ст. // Український селянин. Збірник наукових праць. — Черкаси, 2002. — С. 103–109.
2. Большая Советская энциклопедия. 3-е изд. — Т. 29. — Москва: Советская энциклопедия, 1978. — С. 426; Українська Радянська енциклопедія. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1964. — С. 341.
 3. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ): ф. 1, оп. 30, спр. 1017, арк. 14.
 4. Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО): ф. Р-195, оп. 24, спр. 13, арк. 1.
 5. Там само, оп. 1, спр. 89, арк. 135.
 6. Там само, оп. 24, спр. 13, арк. 2.
 7. Там само, арк. 4.
 8. Там само.
 9. Там само, оп. 1, спр. 70, арк. 22,47.
 10. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 30, спр. 1046, арк. 25,34.
 11. Там само, арк. 29.
 12. ДАЗО, ф. Р-195, оп. 1, спр. 89, арк. 57.
 13. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 30, спр. 1016, арк. 64–65, 79.
 14. Там само, спр. 1017, арк. 4.
 15. Там само, оп. 75, спр. 216, арк. 106.
 16. ДАЗО, ф. Р-195, оп. 24, спр. 30, арк. 2.
 17. Там само, оп. 5, спр. 10, арк. 50.
 18. Там само.

Анотації

Мищанин В. В. Закарпатская молодежь в школах ФЗО: учеба или трудовая миграция?

В статье рассматриваются проблемы осуществления коллективизации в Закарпатской области в конце 40-х годов ХХ в. и направления молодежи на учебу в другие области УССР. Приводятся факты насильственного переселения юношей и девушек от своих родителей. Этим самым руководство республики и области пытались решить две проблемы: перенаселения края и переселения несогласных с коллективизацией.

Myschanyh V. V. Transcarpathian young people in FZO schools: studies or labour migration?

The article deals with problems of realization of collectivization in the Transcarpathian region in the end of 1940s and direction of young people on studies in other regions of Ukraine. The facts of forced migration of youths and girls from the parents are investigated. In this way the government of republic and region tried to solve two problems: overpopulation of the region and to transmigrate discordants with collectivization.

С. Л. Овсієнко

**ФРАКЦІЯ НАРОДНОГО РУХУ У ВЕРХОВНІЙ РАДІ
УКРАЇНИ (1998 — ПОЧАТОК 1999 РР.)**

До Верховної Ради України (ВР) третього скликання за мажоритарно-пропорційною системою була обрана єдина партія серед суб'єктів правоцентристського та правого політикуму — Народний Рух України (НРУ). В результаті парламентських перегонів представники політичної організації зайняли друге місце в уявленні виборців, які голосували за її кандидатів. Виборці пов'язували з її кандидатами захист української національної ідеї, української державності, її мови та культури.

Важка соціально-економічна криза, що охопила Україну у 90-ті рр. минулого століття, стала загрозою існування молодій держави, тому НРУ як народно-демократична партія активізувала діяльність у напрямку її подолання. Порушена автором проблема, яка практично не висвітлена в історичних дослідженнях, є складовою комплексної науково-дослідної роботи кафедри історії та етнографії України ОНПУ. Окремі її аспекти знайшли відображення в працях К. Диканя [1] та Ю. Діденка [2]. В їх роботах подаються загальні програмні цілі НРУ з економічних та соціальних питань, а також в загальному плані висвітлюється законотворча діяльність фракції Народного Руху в парламенті третього скликання. Визначено, що період діяльності фракції НРУ у ВР третього скликання включає два етапи: 1) 1998 р. — початок 1999 р. (період внутрішньопартійної кризи в НРУ); 2) 1999 р. — початок 2002 р. (від періоду відкритого “розколу” в Русі). Автор у даній статті ставить завдання проаналізувати парламентську діяльність рухівських депутатів